

AQLI ZAIF BOLALARDA NUTQ KAMCHILIKLARI DIAGNOSTIKASI

I.S.Isodullayeva

FarDU o'qituvchisi

Sh.D.Yo'ldosheva

FarDU talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada aqli zaif bolalarda nutq kamchiliklarining nazariy asoslari, ularning turlari kelib chiqish omillari hamda zamonaviy diagnostika usullari ularning samaradorligi ahamiyati va tuzatish – rivojlanish usullari yoritilib berilgan.

Kalit so'zlar: aqli zaiflik, intellektual rivojlanish buzilishi, nutq kamchiliklari, diagnostika, logopediya, oligofreniya, dizartriya, dislaliya, alaliya .

Bugungi kunda maxsus pedagogika va logopediya sohasida dolzarb masalalardan biri bu aqli zaif bolalarda nutq rivojlanishining buzilishlarini o'z vaqtida aniqlash va to'g'ri diagnostika qilish hisoblanadi. Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq kamchiliklari nafaqat ularning muloqot jarayoniga, balki bilish faoliyati, ijtimoiy moslashuvi hamda shaxs sifatida shakllanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli aqli zaif bolalarda uchraydigan nutq kamchiliklarini chuqur o'rganish, ularning kelib chiqish sabablarini aniqlash va ilmiy asoslangan diagnostik usullarni qo'llash maxsus ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Nutq kamchiliklarini erta aniqlash va to'g'ri baholash keyinchalik olib boriladigan korreksion-logopedik ishlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Aqli zaiflik — bu markaziy nerv tizimining organik zararlanishi natijasida kelib chiqadigan, bolaning aqliy faoliyati, bilish jarayonlari va moslashuv imkoniyatlarining barqaror pasayishi bilan xarakterlanadigan holatdir. Aqli zaif bolalarda tafakkur, xotira, diqqat, idrok kabi psixik jarayonlar sust rivojlangan bo'lib, bu holat nutq rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan aqli zaif bolalar ta'lim jarayonida maxsus yondashuvni talab qiladi. Chunki ularning nutqi grammatik jihatdan yetilmagan, lug'at boyligi kam, talaffuzi buzilgan bo'ladi. Shu sababli ularning nutqini baholash oddiy diagnostika usullari bilan cheklanib qolmasligi kerak.

Nutq insonning oliy psixik funksiyalaridan biri hisoblanadi. Nutq orqali bola atrof-muhitni anglaydi, fikrini ifodalaydi va ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Aqli zaif bolalarda esa nutq rivojlanishi kechikkan va buzilgan holda namoyon bo'ladi. Aqliy rivojlanish darajasi qanchalik past bo'lsa, nutq kamchiliklari shunchalik chuqur va murakkab bo'ladi. Bunday bolalarda nutqning barcha tomonlari: fonetik-fonematik, leksik va grammatik tizimi yetarlicha rivojlanmagan bo'ladi.

Aqli zaif bolalarda nutq kamchiliklarining kelib chiqish sabablari quyidagilardan iborat:

perinatal (homiladorlik davridagi) omillar;

natal (tug'ruq jarayonidagi) omillar;

postnatal (tug'ruqdan keyingi) omillar;

ijtimoiy-pedagogik sharoitning yetarli emasligi. Bu omillar bolaning markaziy nerv tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatib, nutq apparati faoliyatining to'laqonli shakllanishiga to'sqinlik qiladi.

Aqli zaif bolalarda uchraydigan nutq kamchiliklari

1. Fonetik-fonematik nutq buzilishlari

Aqli zaif bolalarda eng ko'p uchraydigan nutq kamchiliklaridan biri fonetik-fonematik buzilishlardir. Bunday bolalarda tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, tovushlarni almashtirish yoki tushirib qoldirish holatlari kuzatiladi.

2. Leksik nutq kamchiliklari

Leksik kamchiliklar lug'at boyligining kamligi, so'zlarni noto'g'ri qo'llash va ma'no jihatdan chalkashtirish bilan ifodalanadi. Aqli zaif bolalar ko'pincha predmet va hodisalarni umumlashtirib ayta olmaydi.

3. Grammatik nutq buzilishlari

Grammatik jihatdan aqli zaif bolalar nutqida gap tuzilishining oddiyligi, kelishik va zamon qo'shimchalarini noto'g'ri qo'llash holatlari ko'p uchraydi.

Diagnostika — bu bolaning nutq rivojlanish darajasini aniqlash, mavjud kamchiliklarni baholash hamda ularning kelib chiqish sabablarini o'rganish jarayonidir. Aqli zaif bolalarda diagnostika oddiy bolalarnikidan farq qiladi, chunki bu yerda faqat nutq emas, balki bilish jarayonlari ham hisobga olinadi.

Diagnostika quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Komplekslik tamoyili

Individual yondashuv

Dinamik kuzatuv

Tizimlilik

Aqli zaif bolalarda nutq kamchiliklarini aniqlashda faqat talaffuzni tekshirish yetarli emas. Balki bolaning tafakkuri, idroki, eshitish qobiliyati, xotirasi ham tahlil qilinadi.

Diagnostika bosqichlari.

Aqli zaif bolalarda nutq kamchiliklarini diagnostika qilish bir necha bosqichda amalga oshiriladi:

1-bosqich: Dastlabki suhbat va kuzatuv

Bu bosqichda logoped bolaning erkin nutqini tinglaydi. Bola bilan oddiy savol-javob qilinadi:

Isming nima?

Necha yoshdasan?

Oilang haqida gapirib ber.

Shu orqali bolaning lug'at boyligi, gap tuzish qobiliyati, grammatik to'g'riligi va nutq tezligi aniqlanadi.

Kuzatuv jarayonida bolaning emotsional holati ham baholanadi. Chunki aqli zaif bolalar ba'zan muloqotdan qochishi mumkin.

2-bosqich: Fonetik-fonematik tekshiruv

Bu bosqichda tovush talaffuzi tekshiriladi.

Bola alohida tovushlarni aytadi, bo'g'inlarni takrorlaydi, so'zlarni talaffuz qiladi.

Masalan: “sa-sha”, “ro-ra”, “shar”, “ruchka”, “samolyot”

Aqli zaif bolalarda ko'pincha tovushlarni almashtirish, tovushni tushirib qoldirish, tovushni noto'g'ri talaffuz qilish kuzatiladi.

3-bosqich: Leksik tekshiruv. Bu yerda bolaning lug'at boyligi tekshiriladi.

Topshiriqlar:

Rasmdagi predmetni nomlash

Qarama-qarshi ma'noli so'z aytish

Umumlashtiruvchi so'z topish

Masalan: Olma, nok, uzum — bu nima? (mevalar). Aqli zaif bolalar ko'pincha umumlashtirishda qiynaladi.

4-bosqich: Grammatik tuzilmani tekshirish

Bu bosqichda gap tuzish, gapni davom ettirish, ko'plik qo'shimchalarini qo'llash va fe'l zamonlarini ishlatish tekshiriladi

Masalan: “Qiz maktabga ...” (bordimi, boradi, bormoqda?)

Aqli zaif bolalar fe'l zamonlarini chalkashtirishi mumkin.

5-bosqich: Bog'langan nutqni tekshirish. Bola rasm asosida hikoya tuzadi. Bu orqali mantiqiy ketma-ketlik, voqeani tushunish, grammatik tuzilma, nutq ravonligi aniqlanadi. Aqli zaif bolalarda hikoya qisqa, uzilgan va mantiqsiz bo'ladi.

Aqli zaif bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish jarayoni uzoq muddatli, tizimli va individual yondashuvni talab qiladi. Korreksion ishlar quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi lozim:

- Fonetik-fonematik rivojlantirish
- Lug'at boyligini oshirish.
- Grammatik tuzilmani shakllantirish.
- Bog'langan nutqni rivojlantirish.
- Kognitiv jarayonlarni mustahkamlash.

Aqli zaif bolalarda nutq kamchiliklari kompleks xarakterga ega. Eng ko'p uchraydigan buzilishlar grammatik va bog'langan nutqqa taalluqlidir. Diagnostika

jarayoni kompleks, tizimli va individual yondashuv asosida olib borilishi zarur. O'z vaqtida aniqlangan nutq kamchiliklari samarali korreksion ishlar orqali sezilarli darajada kamaytirilishi mumkin.

Shuningdek, nutq kamchiliklarini bartaraf etishda pedagog, logoped, psixolog va ota-onalar hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Nutq diagnostikasi erta yoshdan boshlab olib borilishi lozim.

Har bir bola uchun individual korreksion dastur tuzilishi kerak.

Mashg'ulotlar ko'rgazmali va qiziqarli shaklda tashkil etilishi zarur.

Nutq bilan bir qatorda tafakkur va xotira ustida ham ishlash lozim.

Olib borilgan tadqiqotlar va ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, aqli zaif bolalarda nutq nuqsonlarini diagnostika qilish jarayoni shunchaki defektologik tekshiruv emas, balki bolaning intellektual va ijtimoiy imkoniyatlarini belgilab beruvchi murakkab psixofiziologik jarayondir. Nutq — aqliy faoliyatning ko'zgusi bo'lib, uning shakllanishidagi har qanday kechikish yoki patologiya markaziy nerv tizimidagi chuqur diffuz zararlanishlarning bevosita natijasidir.

Xulosa qilib aytganda, aqli zaif bolalar nutqini diagnostika qilish metodikasini doimiy takomillashtirib borish — zamonaviy maxsus pedagogika oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir. Zero, nutqiy muloqotning tiklanishi yoki yaxshilanishi, aqli zaif bolaning "men"ligini anglashiga va dunyoni kognitiv idrok etishiga ochilgan yangi bir eshikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bygotskiy L.S. Defektologiya asoslari. Moskva: Pedagogika, 1980.
2. Luriya A.R. Nutq va tafakkur. Moskva: Nauka, 1973.
3. Leontev A.N. Psixik rivojlanish nazariyasi. Moskva: Prosveshcheniye, 1981.
4. Elkonin D.B. Bolalar psixologiyasi. Moskva: Pedagogika, 1979.
5. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. Moskva: Nauka, 1989.
6. Ашмарин В.Д. Logopediya: nutq kamchiliklarini tuzatish metodikasi. Moskva: Prosveshcheniye, 1985.
8. Захарова И.В. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. Moskva: Pedagogika, 1992.
9. Шамина Л.А. Pedagogik diagnostika va nutq kamchiliklarini aniqlash. Moskva: Nauka, 1988.

